

**KONSOLIDƏ EDİLMİŞ MALİYYƏ HESABATLARININ
FORMALAŞMASININ METODOLOJİ ƏSASLARI**

H.İ.Həmidov

Dos, UNEC

h.hamidov@unec.edu.az

E.F.Əsgərov

magistrant, UNEC

Email: elmeddin.asgerov@socar.az

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur 4 iyun 2019; Çapa qəbul edilmişdir 11 iyun 2019; online-da çap edilmişdir 30 iyun 2019

Received 4 June 2019; accepted 11 June 2019; published online 30 June 2019

Xülasə

Tədqiqatda maliyyə hesabatlarının əhəmiyyəti, məqsədi və maliyyə hesabatlarını qrup şəklində təqdim edən müəssisələr tərəfindən tətbiq olunan qaydalar müəyyən edilmişdir. Məqalədə konsolidasiyanın əsas üstünlükləri və birləşdirilmiş maliyyə hesabatlarının tərtib edilmə metodları, tərkibi, strukturu və hazırlanması zamanı riayət olunan əsas prinsiplər xarakterizə olunmuşdur. Tədqiqatın əsas məqsədi iqtisadi qərarların qəbul edilməsində geniş istifadəçi kütləsinin, yəni maliyyə ilə maraqlanan oxuyucuların müəssisənin maliyyə vəziyyəti, maliyyə nəticələri və maliyyə vəziyyətindəki dəyişikliklər haqqında faydalı məlumatla təmin etməkdir. Tədqiqatın elmi yeniliyi: müəssisələrdə maliyyə hesabatlarının beynəlxalq mühasibat uçotu standartlarına uyğun milli muhasibat uçotu standartları əsasında aparılması və maliyyə hesabatlarının tərtib olunması problemləri müəyyən edilmişdir.

Açar sözlər: fərdi maliyyə hesabatları, konsolidə edilmiş maliyyə hesabatları, maliyyənin nəticələri, maliyyənin vəziyyəti, müəssisələr qrupu.

Jel Classification Codes: E01, M49

**METHODOLOGICAL BASIS OF CONSOLIDATED FINANCIAL
STATEMENTS**

H. I. Hamidov

PhD in economics, UNEC

h.hamidov@unec.edu.az

E. F. Asgerov

master student, UNEC

Email: elmeddin.asgerov@socar.az

Summary

The article studies the significance and purpose of the financial statements, and sets out the rules that commercial firms provide for their financial statements as a group. The article describes the main advantages of consolidation, methods, composition and structure of compilation of consolidated financial statements, and main principles of compilation of consolidated financial statements. The objective of the financial statements is to provide a wide range of users with useful information on financial position, financial performance and changes in the financial position of the entity in making economic decisions. Scientific novelty of the research - problems of conducting financial reporting in enterprises, based on national accounting standards and compilation of financial statements in accordance with internationally recognized accounting standards.

Keywords: individual financial statements, consolidated financial statements, financial results, financial position, group of entities, subsidiary.

ФОРМИРОВАНИЕ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИХ ОСНОВ КОНСОЛИДИРОВАННОЙ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЁТНОСТИ

Г. И. Гамидов

доц., UNEC

h.hamidov@unec.edu.az

Е. Ф. Аскеров

магистрант, UNEC

Email: elmeddin.asgerov@socar.az

Резюме

В исследовательской работе определены значения, цели финансовых отчётов и правила, которые предприятия используют при представлении групповой финансовой отчётности.

В статье охарактеризованы основные преимущества консолидации и основные методы составления консолидированной финансовой отчётности, ее состав, структура и принципы, соблюдаемые при подготовке этой отчетности. Основная цель исследования - предоставить полезную информацию о восприятии экономических решений более широким кругом пользователей, то есть читателем, интересующимся финансовой информацией о финансовом положении, финансовых результатах и изменениях в финансовом положении предприятия. Научная новизна исследования в проведении финансовой отчётности пред-

H.İ.Həmidov, E.F.Əsgərov: Konsolidə edilmiş maliyyə hesabatlarının formalaşmasının metodoloji əsasları

приятия в соответствии с международными и национальными стандартами отчетности и определении проблем составления финансовых отчетностей.

Ключевые слова: индивидуальная финансовая отчетность, консолидированная финансовая отчетность, финансовые результаты, финансовое состояние, группы предприятий.

Giriş

Dünyanın bir çox ölkəsində maliyyə hesabatlarının hazırlanmasına hüquqi nöqteyi nəzərdən yanaşırlar. Bu ölkələrdə hüquq qaydaları çox dəqiq və təfərrüatları ilə işlənmiş, bütün sistem isə vergi məqsədləri üçün mənfəətin hesablanmasına yönəldilmişdir (məsələn, Rusya və Ukrayna). Bəzi ölkələrdə isə qanunvericiliyin rolu çox böyük deyildir və əsasən standartlar işləyir (məsələn ABŞ). Hər bir müəssisə qərar qəbul etmək və maliyyə nəticələrini nəzərdən keçirmək üçün maliyyə hesabatını hazırlamalıdır. “Mühasibat Uçotu Haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən müəssisələr öz maliyyə hesabatlarını beynəlxalq standartlara uyğun olaraq tərtib etməlidirlər. Maliyyə hesabatları kommərsiya fəaliyyətinin dili hesab olunur, kommərsiya müəssisələri isə fərdi sahibkarlıq, ortaqlıq və məhdud məhsuliyətli cəmiyyət hesab olunur.

Konsolidə edilmiş maliyyə hesabatları müəssisələr qrupunun vahid mühasibat uçotu subyekti kimi təqdim etdiyi maliyyə hesabatlarıdır. Birləşdirilmiş (konsolidasiya edilmiş) maliyyə hesabatlarını hazırlayarkən müəssisə, analoji aktiv, öhdəlik, kapital, gəlir və xərc maddələrini toplamaqla əsas müəssisənin maliyyə hesabatlarını birləşdirir. Konsolidasiya edilmiş maliyyə hesabatları hazırlanarkən istifadə olunan əsas müəssisənin və onun törəmə müəssisələrinin maliyyə hesabatları eyni hesabat tarixində olmalıdır. Əsas müəssisə ilə törəmə müəssisənin hesabat tarixləri arasında fərq olduqda, törəmə müəssisə konsolidasiya məqsədləri üçün əsas müəssisənin hesabat tarixinə uyğun olan əlavə maliyyə hesabatları hazırlamalıdır.

Maliyyə hesabatlarının hazırlanmasının əhəmiyyəti və məqsədi

Müəssisə fəaliyyətə başladıqdan sonra bir çox əməliyyatlar həyata keçirilir və müxtəlif hadisələr baş verir. Bütün əməliyyatlar üzrə müəyyən ilkin uçot sənədlər mövcud olmalıdır məsələn uçot registrləri hesab faktura, qəbz, tələbnamə və s. Bu məlumatlar üzrə mühasibat kitablarında qeydiyyat aparılır və daha sonra bu məlumatlar maliyyə hesabatlarında yekun şəkildə təqdim edilir. Maliyyə hesabatlarının hazırlanması prosesinə aşağıdakılar daxildir:

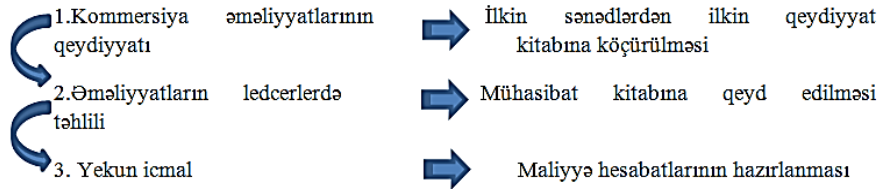

Diagram 1. Maliyyə hesabatlarının hazırlanması prosesi

Qeydiyyat dedikdə, müəssisə haqqında etibarlı məlumatların əldə edilməsi üçün sözlər və rəqəmlər şəklində yazılan əməliyyatlar toplusu başa düşülür. Bu məlumatların yazıldığı kitablar “ilkin qeydiyyat kitabları” adlanır. Əməliyyatlar mühəsibat kitablarında hesab-fakturalar, qəbzələr, çeklər, bank hesabatları və s. kimi sənədlər əsasında qeydə alınır. İlkin qeydiyyat kitablarında yazılan əməliyyatlar daha sonra təhlil edilir və mühəsibat kitablarına (ledcerlərə) köçürülür. Mühəsibat kitabları alışlar, satışlar, pul vəsaitləri, xərclər və s. kimi kateqoriyalar üzrə hesablardan təşkil olunmuşdur. Hər bir əməliyyatın ikili təsiri olduğuna görə, onların qeyd edilməsi də iki mühəsibat hesabına təsir etməlidir. Bəzən il ərzində minlərlə əməliyyat aparıla bilər. Bu baxımdan, maliyyə hesabatlarının istifadəçiləri əməliyyatların hər birini ayrı-ayrılıqda təhlil edə bilməz. Müəssisənin sahibkarı da əməliyyatların məxfi saxlanılmasını tələb edə bilər. Buna görə də, əməliyyatları dövrün sonunda müəssisənin maliyyə vəziyyətini və fəaliyyətini aydınlaşdırmaq üçün müəyyən struktur əsasında yekunlaşdırmaq lazımdır [1, s. 5].

Maliyyə hesabatlarının hazırlanmasının son nəticəsi kommersiya fəaliyyəti üzrə maliyyə hesabatlarının tərtib olunmasıdır. Müəyyən dövr ərzində müəssisənin bütün əməliyyat və hesabatlarını özündə cəmləşdirən iki əsas maliyyə hesabatı aşağıdakılardır:

- a) Mənfəət Haqqında Müfəssəl Hesabat (MHMH)
- b) Maliyyə Vəziyyəti Haqqında Hesabat (MVHH)

Maliyyə hesabatlarının hazırlanmasının əsas məqsədi müəssisədən kənar şəxslərin məlumat tələblərinə cavab verməkdir. Yəni səhmdarlar, banklar, kreditorlar kimi kənar istifadəçilərin aşağıda qeyd olunan məsələləri qiymətləndirməsinə kömək etməkdir:

1. Müəyyən dövrdə müəssisənin maliyyə vəziyyəti (yəni müəssisə nəyə sahibdir və kimə, nə qədər borcludur);
2. Müəssisənin müəyyən bir dövr ərzində maliyyə fəaliyyətinin nəticələri (müəssisə hansı həcmdə mənfəət əldə etmişdir);
3. Keçən illə müqayisədə cari ildə maliyyə vəziyyətindəki dəyişikliklər (müəssisə bu il ərzində keçən ilə nisbətən necə fəaliyyət göstərmişdir).

Maliyyə hesabatlarının məqsədi müəssisənin maliyyə vəziyyəti, fəaliyyətinin yekunları və maliyyə vəziyyətindəki dəyişikliklər haqqında məlumat verməkdir. Bu məlumat geniş istifadəçi dairəsinə iqtisadi qərarlar vermək üçün lazımdır. Maliyyə hesabatları

H.İ.Həmidov, E.F.Əsgərov: Konsolidə edilmiş maliyyə hesabatlarının formalaşmasının metodoloji əsasları

batları həmçinin müəssisənin rəhbərliyinin fəaliyyətinin göstəricisidir (məsələn, rəbərliyə etibar olunmuş ehtiyatlar üçün məsuliyyət).

Müəyyən bir dövr ərzində, adətən 1 il, müəssisədə baş vermiş əməliyyat və hadisələrin maliyyəyə təsiri onun mühasibat qeydlərində əks olunur. Burada əsas məqsəd müəssisənin maliyyə vəziyyətinin müəyyən edilməsidir və bu qeydlərin hər hansı bir şəxs və yaxud qurum tərəfindən hər hansı bir məqsədlə istifadə olunması üçün xüsusi şəkildə toplanılmalıdır. Maliyyə hesabatları müəyyənləşdirilmiş qaydada xüsusi şəkildə toplanmış və təqdim olunmuş mühasibat qeydlərindən ibarətdir. Tam həcmli maliyyə hesabatlarına aşağıdakılar daxildir:

- Maliyyə vəziyyəti haqqında hesabat (MVHH/ Balans hesabatı)
- Mənfəət haqqında müfəssəl hesabat (MHMH/ Mənfəət və zərər haqqında hes.)
- Pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat
- Səhmdar kapitalında dəyişikliklər haqqında hesabat
- Maliyyə hesabatlarına qeydlər

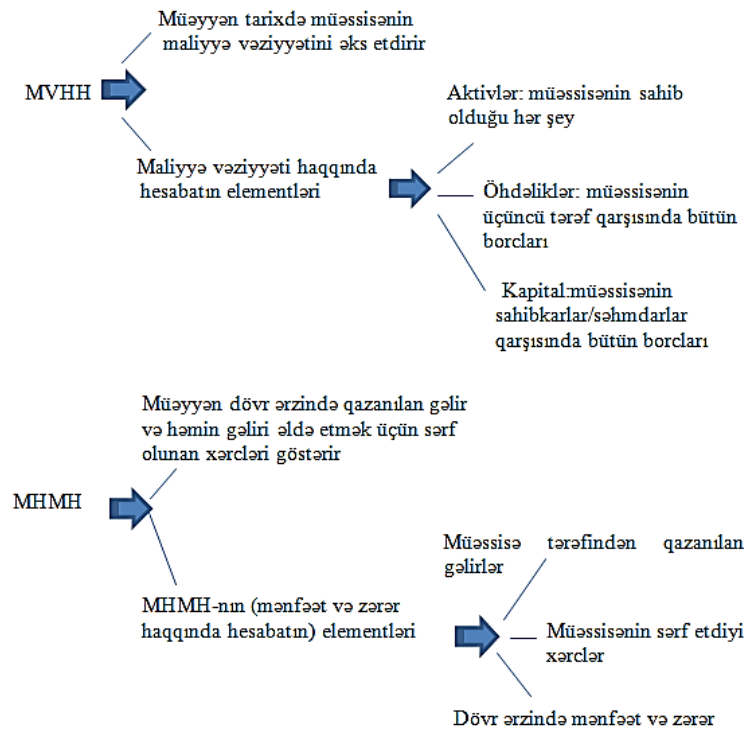

Diagram 2. Əsas maliyyə hesabatlarının məqsədi

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, maliyyə vəziyyəti haqqında hesabatın elementləri aktivlər, öhdəliklər və kapitaldır. Aktivlər kapital və öhdəliklərin cəminə bərabərdir. Aktiv dedikdə, müəssisənin sahib olduğu avadanlıq, binalar, mebel, nəqliyyat vasitələri, pul vəsaitləri, debitor borclar kimi resursların cəmi başa düşülür. Aktiv – gələcəkdə müəssisəyə iqtisadi səmərə gətirməsi gözlənilən, keçmiş hadisələrin nəticəsindən yaranan və müəssisə tərəfindən idarə olunan resursdur.

Öhdəlik müəssisənin başqalarına olan bank krediti, ticarət üzrə kreditor borcları və müəyyən xərclərlə bağlı borclar kimi cəmi borcları təmsil edir. Başqa sözlə desək, öhdəlik – müəssisənin keçmiş hadisələrlə bağlı və ödənilməyi zaman müəssisənin resurslarının azalması ilə nəticələnən hazırkı borclarıdır. Müəssisədə aktivlərdən bütün öhdəliklər çıxıldıqdan sonra yerdə qalan məbləğ kapitalı göstərir. Bu kapital və ya səhmdar kapitalı, müəssisə üçün bir borcudur. Bu, bütün öhdəliklər ödənildikdən sonra müəssisənin sahibkarlarına olan borcun məbləğini göstərir.

Diagram 2-də göstərildiyi kimi, mənfəət və zərər haqqında hesabatın elementləri gəlir və xərclərdir. Gəlir – dövr ərzində müəssisənin birbaşa mədaxilləri, aktivlərin artımı və öhdəliklərin azalmasıdır. Gəlir müəssisənin fəaliyyətindən əldə olunan faydaları təmsil edir. Xərc – gəliri əldə etmək üçün çəkilən məsrəflərdir. Xərc – uçot dövrü ərzində birbaşa məxariclər, aktivin dəyərinin azalması və öhdəliklərin yaranmasıdır.

Müəssisədə baş vermiş hər bir əməliyyatın mühasibat yazlığı mühasibat uçotu bərabərliyini ödəməlidir. Mühasibat uçotunun əsas funksiyası müqayisəli, ardıcıl, dəqiq və asan başa düşülən maliyyə hesabatlarının hazırlanmasıdır. Mühasibat uçotu prosesi maliyyə hesabatlarının hazırlanması ilə tamamlanır. Hər bir müəssisə qərara qəbul etmək üçün və maliyyənin nəticələrini nəzərdən keçirmək üçün maliyyə hesabatları hazırlayır. Lakin bəzən maliyyə hesabatlarında verilən məlumatlar başqa bir müəssisəyə investisiya etmək kimi əhəmiyyətli qərarlar qəbul etmək üçün kifayət etmir. Buna görə də, düzgün qərarlar vermək üçün maliyyə hesabatları təhlil edilməlidir. Maliyyə hesabatlarının təhlili müəssisənin fəaliyyətində maraqlı olan qurumlar tərəfindən aparılır [1, s. 731].

Konsolidə edilmiş maliyyə hesabatlarının formalaşması prinsipləri

Konsolidə edilmiş maliyyə hesabatı - maliyyə hesabatının, əsasən səhmdarlara istiqamətləndirildiyi ölkələrdə konsolidə olunan maliyyə hesabatının hazırlanması və dərc etdirilməsi xeyli əvvəllər meydana gəlmişdir. ABŞ-da konsolidə edilən maliyyə hesabatının hazırlanması praktikası, artıq XX əsrin iyirminci illərində geniş yayılmışdır. Böyük Britaniyada və Niderlandda o, XX əsrin otuzuncu illərində geniş yayılmağa başlamışdı. Kreditorlara istiqamətləndirilmənin tipik olduğu ölkələrdə konsolidə olunan hesabatın hazırlanması zəruriliyi qanunvericiliklə təsbit edilmişdir. Bu, XX əsrin ikinci yarısının sonunda edilmişdir [3, s. 299].

Müasir dünya iqtisadiyyatının xarakterik xüsusiyyəti müəyyən bazarda birgə fəaliyyət göstərən yaxud bir və ya bir neçə mülkiyyətçinin nəzarətində olan müəssisələr qrupunun yaradılması, iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrində kapitalın təmərküzləşməsi və mərkəzləşməsi ilə əlaqədar olan inteqrasiya prosesinin genişlənməsidir.

Birləşmənin əsas üstünlükləri:

- sabit xərclərin, o cümlədən idarəetmə aparatının saxlanması xərclərinin azaldılması;
- istehsal, satış və maliyyə əməliyyatlarının mərkəzləşmiş qaydada tənzimlənməsi;
- aktivlərlə vahid idarəetmə.

Qrupa daxil olan bu cür müəssisənin sıx iqtisadi əlaqələri vardır, yekdil maliyyə, istehsal, marketinq siyasəti aparır, malların və xidmətlərin bazarında birgə hərəkət edir, onların əməliyyatlarının həyata keçirilməsi vahid nəzarət altında olur, iqtisadi informasiyanın istifadəçiləri bütünlükdə müəssisələr qrupunun fəaliyyətinin nəticələrinə dair xeyli maraq göstərirlər. Belə informasiyaların mühüm mənbəyi birləşdirilmiş maliyyə hesabatıdır.

Birləşdirilmiş maliyyə hesabatı eyni qrupa daxil olan, qarşılıqlı əlaqələrin müəssisələrin mühasibat hesabatı göstəricilərinin birləşməsi yolu ilə formalaşır və hesabat tarixinə bütünlükdə qrupun əmlak və maliyyə vəziyyətini, həmçinin hesabat dövrü ərzində qrup fəaliyyətinin maliyyə nəticələrini xarakterizə edir.

Konsolidə edilmiş maliyyə hesabatının hazırlanması zamanı aşağıdakı prinsiplərə riayət edilməlidir:

- Vahid uçot siyasəti;
- Vahid tərtib edilmə tarixi;
- Vahid pul ölçüsü (adətən vahid valyuta əsas müəssisənin hesabatının valyutası qəbul edilir);
- Balans maddələrinin vahid qiymətləndirmə metodu (qiymətləndirmənin unifikasiyası);
- Konsolidasiya metodunun istifadə müddəti [5, s. 299].

Müəssisələrin birləşməsi alıcı müəssisənin bir və ya daha artıq müəssisə üzərində nəzarəti əldə etdiyi əməliyyat və digər haldır. Müasir global iqtisadiyyatda bütün böyük şirkətlər üçün “birləşdirilmiş müəssisələr” konsepsiyası artıq adi bir hala çevrilmişdir və bir çox müəssisələr qrup şəklində fəaliyyət göstərir. Bu baxımdan da “müəssisələr qrupu” anlayışı və bununla bağlı prinsiplər çox böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Qeyd etdiyimiz kimi, müasir global iqtisadiyyat bir çox müəssisələr qrup şəklində fəaliyyət göstərir və bu qrupda bir əsas müəssisə bir çox digər müəssisələrin fəaliyyətinə nəzarət edir. 27 №-li MUBS-a görə, ana müəssisə və onun bütün törəmə müəssisələri birlikdə qrup adlanır. Ana müəssisə bir və ya bir çox törəmə müəssisəsi olan əsas müəssisədir. Törəmə müəssisə ortaqlıq kimi səhmdar cəmiyyəti olmayan müəssisələr daxil olmaqla, digər müəssisə tərəfindən nəzarət olunan müəssisədir [2, s. 63].

Birləşdirilmiş maliyyə hesabatları – əsas müəssisənin və onun törəmə müəssisələrinin aktiv, öhdəlik, kapital, gəlir və xərc maddələrinin və pul vəsaitlərinin hərə-kətinin vahid iqtisadi subyekti kimi təqdim olunduğu qrupun maliyyə hesabatıdır. Qrupun hər bir müəssisəsi öz fərdi maliyyə hesabatlarını hazırlayır. Fərdi maliyyə hesabatları əsas müəssisə, asılı müəssisənin investoru və ya birgə nəzarət olunan müəssisənin sahibkarı tərəfindən təqdim edilən və investisiyanın investisiya obyektinin hesabatlarında təqdim edilən nəticələr və xalis aktivlər əsasında deyil, birbaşa iştirak payı əsasında uçota alınan maliyyə hesabatlarıdır. Bu hesabatlarda qrupun digər müəssisələrinə və ya digər müəssisələrdən yatırılan investisiyalar da öz əksini tapır. Fərdi maliyyə hesabatları hazırlanarkən törəmə müəssisələrə, birgə nəzarət olunan müəssisələrə və asılı müəssisələrə qoyulan investisiyalar ilkin və ya ədalətli dəyərlə uçota alınmalıdır.

27 №-li MUBS-a görə ana müəssisə bir çox müəssisəyə nəzarət edirsə, onda bu müəssisələr üzrə birləşdirilmiş maliyyə hesabatları hazırlanmalıdır. Maliyyə vəziyyətinin müəyyənləşdirilməsi üçün konsolidə edilmiş maliyyə hesabatları bütün qrup müəssisələrinin maliyyə hesabatlarının birləşdirilməsi yolu ilə hazırlanır. Konsolidə edilmiş maliyyə hesabatlarının hazırlanması hansısa əməliyyat subyektini formalaşdırmır. Uçot məqsədləri istisna olmaqla, qrupun heç bir hüquqi mövcudluğu yoxdur. Əgər ana müəssisə digər müəssisənin səsvermə hüququnun yarısından çoxuna sahib olarsa, onda həmin müəssisə üzərində nəzarətə malik olur. Ana müəssisə tərəfindən digər müəssisəyə dolayı, birbaşa, səsvermə hüquqlarına görə və dominant təsir vasitəsilə nəzarət həyata keçirilirsə, həmin müəssisə qrupun konsolidə edilmiş maliyyə hesabatlarına daxil edilir. Əgər bunlar baş verərsə, ana müəssisə ilə törəmə müəssisə münasibətləri meydana gəlir. Bir müəssisə digər müəssisənin səsvermə hüquqlarının 50%-dən çoxuna sahib olarsa, onda birinci müəssisə ikinci müəssisə üzərində birbaşa nəzarət etmiş olur. Lakin elə vəziyyətlər olur ki, bir müəssisə digərinin səsvermə hüququnun 50%-dən azına sahib olsa da, həmin müəssisə üzərində nəzarəti həyata keçirir. Bu dominant təsir vasitəsilə nəzarət adlanır. Bu nəzarət bir tərəfin digər tərəfin əsas səhmdarı olmadığı hallarda belə, həmin tərəfin maliyyə və əməliyyat siyasətinə nəzarət edə bilər. Bəzən səhmlərin faktiki sahibliyindən daha dərinə nəzər yetirmək və vasitəçi müəssisələr vasitəsilə səhmlərin əsl sahibliyini müəyyənləşdirmək lazımdır. Çünki müəssisə digər bir müəssisənin 50%-dən çox səhmlərinə birbaşa sahib olmadan, həmin müəssisə üzərində vasitəçi müəssisə vasitəsilə dolayı nəzarət həyata keçirə bilər. Konsolidə edilmiş maliyyə hesabatlarının hazırlanması məqsədləri üçün isə effektiv səhm sahibliyi nəzərə alınmalıdır [3, s. 2204].

Konsolidə edilmiş maliyyə hesabatlarını hazırlayan zaman, törəmə müəssisənin bölüşdürülməmiş mənfəəti və kapital ehtiyatları iki hissəyə bölünməlidir:

a) satınalmadan əvvəlki bölüşdürülməmiş mənfəət və kapital ehtiyatı;

b) satınalmadan sonra yaranmış mənfəət və kapital ehtiyatları;

Satınalmadan əvvəlki mənfəət ana müəssisə tərəfindən satınalma tarixindən əvvəl törəmə müəssisənin əldə etdiyi mənfəətdir. Satınalmadan sonra yaranmış mənfəət ana müəssisə tərəfindən satınalma tarixindən törəmə müəssisənin əldə etdiyi mənfəətdir. Yalnız ana müəssisənin cari dövrün əvvəli olan kapital ehtiyatları konsolidə olunmuş MVHH-də əks etdirilir.

Konsolidə edilmiş MVHH hazırlanarkən aşağıdakı hesablamalar aparılmalıdır:

1. Qrupun strukuru hesablanması;
2. Törəmə müəssisənin xalis aktivlərinin satınalma və hesabat tarixinə ədalətli dəyərinin hesablanması;
3. Qudvilin hesablanması;
4. Nəzarət etməyənlərin iştirak payının hesablanması;
5. Qrupun bölüşdürülməmiş mənfəətinin hesablanması;
6. Qrupum YQA/kapitalın digər komponentinin hesablanması.

Qrupun strukturunun hesablanmasının məqsədi qrup üzvlərinin səhm paylarının faizlə nisbətinin müəyyən edilməsidir, başqa sözlə desək, ana müəssisə və onun törəmə müəssisələrinin müəyyən edilməsi üçündür. Qudvil hesablanarkən, törəmə müəssisənin satınalmadan əvvəlki kapital ehtiyatları ləvğ edilir. Qudvil fərdi şəkildə müəyyən edilməyən və ayrıca tanınmayan müəssisələrin birləşməsində əldə edilən digər aktivlərdən yaranan gələcək iqtisadi səmərəni əks etdirən aktivdir. Ana müəssisə törəmə müəssisəyə tam nəzarət etmədikdə xalis aktivlərin bir qismi azlıq təşkil edən digər səhmdarlara məxsus olur. Bu da nəzarət etməyənlərin iştirak payı adlanır. Nəzarət etməyənlərin iştirak payı törəmə müəssisənin birbaşa və ya dolay yolla əsas müəssisəyə aid edilməyən xalis aktivlərdir [4, s. 5].

Ana müəssisə ilə törəmə müəssisələrin maliyyə hesabatları aktiv, öhdəlik, kapital gəlir, və xərc kimi oxşar maddələrin toplanılması yolu ilə birləşdirilir. Əsas müəssisənin hər bir törəmə müəssisəyə qoyduğu investisiyanın balans dəyəri və əsas müəssisənin hər bir törəmə müəssisənin kapitalındakı payı ilə qarşılıqlı əvəzləşdirilir. Qrupa daxil edilən müəssisələr arasında əməliyyatlar ilə əlaqəli qrupdaxali aktivlər və öhdəliklər, kapital, gəlirlər və xərclər tamamilə ləvğ edilir. Qrupdaxili müvəqqəti fərqlərə mənfəət vergisi tətbiq edilir. Əksər hallarda qrupa daxil olan bütün müəssisələr maliyyə hesabatlarını eyni hesabat tarixinə hazırlayırlar. Lakin bir və bir neçə törəmə müəssisə öz hesabatlarını ana müəssisənin və qrupdaxili digər müəssisələrin əksəriyyətinin öz hesabatlarını hazırladığı tarixdən fərqli tarixə hazırlaya bilərlər. Bu halda, konsolidasiya məqsədləri üçün törəmə müəssisə qrupdakı digər müəssisələrin hesabat tarixi olan tarix üçün əlavə hesabatlar hazırlamalıdır. Əgər bu mümkün deyilsə, hesabat tarixlərinin arasındakı fərq üç ay və ya daha az olmaq şərtilə, törəmə müəssisənin hesabatları konsolidə edilə bilər. Törəmə müəssisənin

hesabatları arasındakı fərqli uçot tarixi üçün hazırlandıqda, həmin tarix ilə ana müəssisənin hesabat tarixi arasındakı zaman kəsiyi ərzində baş verən əhəmiyyətli əməliyyatlar və digər hadisələrin təsirlərinə əsasən düzəlişlər aparılmalıdır. Konsolidə edilmiş maliyyə hesabatları hazırlanarkən analogi əməliyyatlar üçün eyni uçot siyasəti tətbiq edilməlidir. Qrupun üzvləri fərqli uçot siyasətləri apardıqları hallarda onların maliyyə hesabatlarının konsolidasiyaya uyğun olması üçün düzəlişlər edilməlidir. Əsas müəssisənin maliyyə hesablarnın istifadəçilərini adətən bütövlükdə qrupun maliyyə vəziyyəti, fəaliyyətin nəticələri və maliyyə mövqeyində dəyişikliklər maraqlandırır. Bu məqsədə çatmaq üçün onlar ayrı-ayrı komponentlərin hüquqi sərhədləri nəzərə alınmadan vahid təşkilat kimi qrup haqqında maliyyə məlumatlarını təqdim edən konsolidasiya edilmiş maliyyə hesabatları köməklik edir. Başqa müəssisəyə tam məxsus olan ana müəssisə heç də həmişə konsolidasiya edilmiş maliyyə hesabatlarını təqdim edə bilmir, çünki ona sahib olan ana müəssisə belə hesabatı tələb etməyə bilər, digər istifadəçilərin tələblərini isə onun ana müəssisənin konsolidasiya edilmiş maliyyə hesabatları təmin edə bilər.

Nəticə

Dünya praktikası və aparılmış iqtisadi araşdırmalar göstərir ki, istifadəçilər tərəfindən əsaslaşdırılmış iqtisadi qərarların qəbul edilməsinin əsasında maliyyə hesabatında formalaşdırılan informasiya durur. Buna görə də, mühasibat uçotu, onun sonuncu mərhələsi olan maliyyə hesabatı daim dəyişən biznes mühiti şəraitində çevik qərarların qəbul edilməsi üçün kifayət qədər faydalı və etibarlı informasiya formalaşdırma metodologiyası malik olmalıdır.

Maliyyə hesabatları istənilən müəssisənin və biznesin əsas sənədidir. Belə ki, bu hesabatlar müəssisənin işini, hesabat tarixinə olan vəziyyətini, sağlamlılığını, gəlirliliyini və bir çox əsas informasiyaları istifadəçilərinə çatdıran ən əsas vasitə olmalıdır. Yəni müəssisənin apardığı ən kiçik əməliyyatdan tutmuş onun ümumi fəaliyyətinə və maliyyə vəziyyətinə qədər bütün məlumat və dəyişiklikləri özündə əks etdirməlidir. Bu hesabatla istifadəçilərə, nəinki müəssisənin keçmişi haqqında, hətta bu rəqəmlərdən istifadə etməklə proqnozlaşdırmalar apararaq, onun gələcəyi haqqında da məlumatlar verə bilər. Müəssisənin maliyyə hesabatları ən əsas müəssisəni sahiblərinə, səhmdarlarına lazımdır ki, onlar öz kapitallarının necə işlədiyini müəssisənin fəaliyyətinin nəticələrini və gələcək riskləri görə bilsinlər. Bundan başqa, müəssisə, əgər böyümək istəyirsə və yeni layihə üçün əlavə maliyyə dəstəyinə ehtiyac varsa, bunu iki yolla edə bilər, borc öhdəliyi, məsələn kredit götürməklə və ya əlavə investor cəlb etməklə. Hər bir halda, həm kreditorlar, həm də investorlar əvvəlcə öyrənmək istəyirlər ki, vəsaitlərini geri qaytarmaq imkanları və riskləri nə qədərdir. Bunun üçün isə müəssisədə maliyyə hesabatları tələb edilir. Maliyyə hesabatları tə-

ləb edənlərin siyahısına müəssisənin əməkdaşlıq etdiyi digər bizneslər, vergi və digər dövlət orqanları, şirkətin işçiləri və s. maraqlı tərəfləri sıralamaq olar. İctimai həyatda mühüm rolu olan və tənzimlənən sahələrdə işləyən müəssisələrdən qanun xüsusi bu hesabatları hazırlayıb ictimailəşdirməyi tələb etməlidir. Ən nəhayət, maliyyə hesabatları müəssisələrin öz daxili idarəçiliyi üçün çox mühüm bir vasitədir. Bu hesabatların köməyi ilə maliyyə direktorları və menecerlər müəssisənin rentabelliyini, səmərəliyini, likvidliyini və bir çox məsələləri analiz edərək, mühüm biznes qərarlarının alınmasında istifadə etməlidirlər. Maliyyə hesabatlarının bu qədər istifadəçiləri varsa və onlardan bir çox məqsədlər üçün istifadə edilsə, deməli, bu hesabatlar elə səviyyədə hazırlanmalıdır ki, buradakı informasiyalar müəssisənin fəaliyyətini və maliyyə vəziyyətini düzgün əks etdirsən və mühüm qərarların qəbulunda istifadəçilər düzgün qərar qəbul etsin. Buna görə də, maliyyə hesabatları aydın, başa düşülən, məzmunlu, müqayisəli və sonda təhlili edilə bilən olmalıdır. Konseptual əsaslarla birləşdirilmiş maliyyə hesabatları da daxil olmaqla, ümumi məqsədli maliyyə hesabatları ilə əlaqədardır və belə maliyyə hesabatları ən azından illik hazırlanmalı və təqdim edilməlidir.

Ədəbiyyat

1. Mühəsibat uçotunun əsasları (beynəlxalq standartlar bazasında), 2010;
2. MUBS (İAS) 27 fərdi maliyyə hesabatları;
3. Maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartları (İFRS) 2018;
4. Kommersiya təşkilatları üçün 19 №-li milli mühəsibat uçotu standartı;
5. Maliyyə hesabatının təhlili üzrə proqram, 2017;
6. "Mühəsibat uçotu haqqında Azərbaycan Respublikasının 29 iyun 2004-cü il tarixli Qanunu", Bakı-2005;
7. Abbasov, Q.Ə. mühəsibat uçotu nəzəriyyəsi. Bakı 2009;
8. Devid Aleksander, Anne Britton, Ann Yorissen: Maliyyə Hesabatının Beynəlxalq Standartları: nəzəriyyədən praktikaya/rus dilindən tərcümə. Bakı: "İqtisad Universiteti" nəşriyyatı, 2010;
9. Васильева, Л. С., Петровская, М.В. Финансовый анализ. М. – 2010.